

SUOMEN INFINIITTISTEN ADJUNKTIEN TEMPORAALINEN TULKINTA

TAVOITTEET

Tavoitteenani tässä artikkelissa on kuvata suomen kielen infiniittisten adjunktien temporaalisia suhteita.¹ Pyrin luomaan pohjaa kuvausmallille, joka voisi osoittaa ne temporaaliset suhteet, jotka vallitsevat tarkastelemieni infiniittisten rakenteiden ja niiden matriisilauseiden välillä. Tavoitteenani ei siis ole näiden infiniittisten rakenteiden täydellinen vaan ainoastaan osittainen semanttinen kuvaus.

Adjunktilla tarkoitan lauserakenteen osaa, joka on lauseessa alisteinen mutta jonka luvallisuus (engl. *license*; ks. lukua Adjunktien muodon ja merkityksen kytkentä s. 341–343) ei perustu valintasuhteeseen. Toisin termein: adjunkti on vapaa määrite erotukseksi valenssinmukaisesta määritteestä.

Käsittelen seuraavia rakenteita:

- (1) a. Pekka teki rikoksen **juotuaan olutta.**
- b. Pekka teki rikoksen **juodessaan olutta.**
- c. Pekka teki rikoksen **juoden olutta.**
- d. Pekka teki rikoksen **juodakseen olutta.**
- e. Pekka teki rikoksen **juomalla olutta.**
- f. Pekka teki rikoksen **juomatta olutta.**

Temporaalisten suhteiden selvitys on tarpeen, koska tähänastisessa tutkimuksessa niitä on luonnehdittu siihen tapaan, että temporaalirakenteista rakenne *tehtyään* ilmaisee matriisilauseen tapahtumaa aikaisempaa tapahtumaa mutta *tehdessään* ja *tehdessä* samanaikaista

¹ Artikkelin ajatuksia olen esittänyt Oslon yliopiston kielitieteen tutkijaseminaarissa Arbeitsseminar i syntaks 18. lokakuuta 1996. Kiitän seminaarin osanottajia kommentista. Haluan myös kiittää Virittäjän kahta arvioijaa asiantuntevista ja ajattelun aihetta antaneista huomioista.

tapahtumaa (ks. esim Penttilä 1963: 637–639). Saman- ja eriaikaisuutta ei kuitenkaan ole pyritty kuvaamaan tarkemmin. Pyrin tässä artikkelissa laatimaan jonkinlaisen kehikon tällaiselle kuvaukselle. Samalla selviää esimerkiksi, mikä temporaalisuuteen liittyvä semanttinen ero on rakenteilla *tehdessään* ja *tehden*, sekä tulee pohdituksi myös muiden kuin temporaalirakenteiden temporaalisia suhteita.

Artikkelin lopussa käsittelen myös adjunktien kausatiivisia suhteita. Kausatiivisten suhteiden kuvaaminen tässä artikkelissa lähinnä täydentää temporaalisten suhteiden kuvaamista. Se kuitenkin syventää analyysia, koska yhdistämällä temporaalinen ja kausatiivinen kuvaus saadaan itse asiassa jokaiselle esimerkkijoukon (1) lauseelle oma muista eriävä kuvauksensa.

Kieliteoreettisia tavoitteita on kaksi:

Ensiksikin pyrin pohtimaan matriisilauseen ja adjunktirakenteen temporaalisten suhteiden kuvausta yleisesti. Pyrin laatimaan alustavan kuvaustavan, jolla pystyy analysoimaan virkkeen ilmaisemien kahden tilanteen keskinäisiä aikasuhteita. Kuvausta voi toiveikkaan käsitykseni mukaan myöhemmin laajentaa finiittisten lauseiden sekä komplementtien analyysiin. Finiittilauseiden analyysissa pitää kuitenkin ottaa huomioon tempusten semantiikka, eikä näin lyhyen artikkelin rajoissa pysty tästä asiasta muuta kuin pintapuolisesti mainitsemaan jotakin.

Toinen kieliteoreettinen tavoitteeni on pohtia infiniittisten adjunktien kuvausta olettamatta niiden taustalla lymyvän minkäänlaista nitistettyä finiittilauseetta. En toisin sanoen pidä »lauseenvastikkeiden» käsitettä tarpeellisena ainakaan siinä mielessä, että infiniittiset rakenteet olisivat finiittilauseiden kanssa keskinäisessä johtosuhteessa. Lähdän siitä, että infiniittiset rakenteet toimivat omilla ehdoillaan. Adjunktien osalta pyrin kuvaukseen, jossa adjunktiverbin tietty morfologinen rakenne on kytketty tiettyyn merkitykseen. Tällaista rakennespesifistä muodon ja merkityksen kytkentää voi kutsua konstruktiksi, niin kuin esimerkiksi konstruktikieliopissa (konstruktikieliopista, ks. esim. Kay 1995, Goldberg 1995; suomeksi Östman 1988). Samantapaisia adjunktikonstruktoita ovat hahmotelleet myös Jackendoff 1990 ja Nikanne 1990, 1995a.

Artikkelin jäsentely on seuraava: Ensimmäisessä luvussa sanon sanasen lauseenvastikkeista yleensä, minkä jälkeen käsittelen adjunktien muodon ja merkityksen välistä kytkentää yleisesti. Artikkelin pääosassa, luvussa Temporaaliset suhteet, kuvaan lauseet (1) aikasuhteiden osalta. Sitä seuraavassa luvussa käsittelen adjunktien ja matriisilauseen kausatiivisia suhteita. Luvussa Sana finiittisistä adjunktilauseista pohdin lyhyesti finiittilauseiden aikasuhteiden analyysia. Lopuksi kokoilen artikkelin herättämiä mietteitä.

MIKSEI LAUSEENVASTIKKEITA?

Perinteisesti monia infiniittisiä adjunkteja on selvimmin pidetty lauseenvastikkeina, sillä juuri adjunktit vapaina lisäyksinä joutuvat toimimaan omina kokonaisuuksinaan ja lisäksi infiniittiset rakenteet perustuvat verbiin ja sen argumentteihin, aivan kuin lauseet konsanaan. Niinpä lienee syytä lyhyesti käydä läpi syyt siihen, että en puhu »lauseenvastikkeista» vaan ainoastaan »infiniittisistä adjunkteista».

Syvällisimmin lauseenvastikkeiden käsitettä on fennistiikassa pohtinut periaatteelliselta kannalta Wiik (1981). Vähintään siitä asti kun Setälän kielioppikomitea 1915 ehdotti

▷

lauseenvastikkeen käsitettä, on vallinnut ajatus, että jotkin rakenteet ovat tyypistettyjä sivulauseita eli »lauseenvastikkeita». Kuten Wiik kuitenkin osoittaa, varsin monenlaiset rakenteet voivat vastata sellaista semanttista propositiota, joka voidaan ilmaista lauseella. Niinpä eri tutkijoiden kriteerit sille, mikä on lauseenvastike ja mikä ei, ovat vaihdelleet ja enimmäkseen aikaa myöten lisääntyneet.

Laajimman tutkimuksen lauseenvastikkeista tehnyt Ikola (1974) pyrkii määrittelemään perinteisen lauseenvastikkeen käsitteen rakenteellisesti ja rajaamaan lauseenvastikkeiksi kutsuttavien rakenteiden joukkoa niin, että lauseenvastikkeiksi käsitettäisiin vain ne rakenteet, joissa sekä vastaavan finiittilauseen subjektia että predikaattia edustaa jokin muotoaines. Ikolan tutkimuksen tarkoituksena ei ole kyseenalaistaa itse lauseenvastikkeen käsitettä sinänsä vaan ainoastaan selkiyttää sitä.

Ikolan tutkimuksen aikaisen yleisen käsityksen mukaan ei ollut mitään syytäkään epäillä infiniittisten rakenteiden lauselähtöisyyttä. Generatiivinen teoria 1960-luvulla ja erityisesti siitä haarautunut generatiivinen semantiikka 1960–1970-luvuilla pyrkivät johdamaan mitä erilaisimpia proposition ilmaisevia rakenteita lauseista. Luonnollisesti myös suomen lauseenvastikkeet kuvattiin johdetuksi lauseista: olihan jo perinteisesti huomattu, että jotkin sivulauseet ja jotkin infiniittiset rakenteet vastasivat merkityksiltään toisiaan. Näin lauseenvastikkeiden analyysissa perinteinen fennistiikka ja generatiivinen kieliteoria löivät näköjään sopuisasti kättä.

Suomalainen generatiivinen kielentutkimus oli koko 1970-luvun ajan arvioni mukaan lähempänä generatiivista semantiikkaa kuin tulkitsevaa semantiikkaa (generatiivisen ja tulkitsevan semantiikan vertailusta ks. esim. Nikanne 1995b). Yleinen — joko ilmipantu tai hiljaa hyväksytty — olettaus oli se, että syntaktinen syvärakenne on samalla semanttinen rakenne tai vähintään yksiyksisessä suhteessa semanttiseen rakenteeseen. Tämä näkyy selvästi myös lauseenvastikkeiden käsittelyssä (esim. A. Hakulinen 1973, Ikola 1974, Hakulinen ja Karlsson 1979).²

Tulkitsevan semantiikan (esim. Chomsky 1970, 1971, Bach 1970, Jackendoff 1972) yksi tärkeä huomio oli se, että syvärakenne ei vastaa lauseen merkitystä. Nykyisellään — joskaan ei toki vielä 1970-luvulla — tämä on generatiivisissa kielioppimalleissa yleisesti hyväksytty. Niin ollen parafrasisuhdetta, esimerkiksi lauseenvastikkeen vaihdettavuutta johonkin sivulauseeseen, ei voi katsoa osoitukseksi yhteisestä syntaktisesta syvärakenteesta. Esim. lause *Pekka halusi Villen lähtevän* ei ole syvärakenteeltaan sama kuin *Pekka halusi, että Ville lähtee* vaan kummallekin on oletettava omat syvärakenteensa.³ Myös

² Hakulinen ja Karlsson (1979: 63) tosin sanovat, että heidän ratkaisuihinsa on perinteisen kieliopin lisäksi vaikuttanut »transformaatiokieliopin teoria, lähinnä sen laajennettu standardimuunnos». Tässä he viittaavat niin kutsuttuun EST:hen (Extended Standard Theory), joka pohjautuu tulkitsevaan semantiikkaan, johdosten leksikaaliseen hypoteesiin ja X-bar-teoriaan (Chomsky 1970, Jackendoff 1972; X-bar-teoriasta suomeksi ks. Vainikka 1992). Syvärakenteiden käsittely Hakulisen ja Karlssonin teoksessa on kuitenkin lähempänä generatiivisen semantiikan ajattelutapaa; leksikalistisen hypoteesin vastaisesti esimerkiksi *minen*-rakenteiden ja kausatiivien johto kuvataan syntaktisiksi prosesseiksi (s. 240–244), eikä EST:n lausekerakenteen peruspilarista X-bar-teoriasta näy jälkeäkään. Tällä en halua arvostella Hakulisen ja Karlssonin ansiokasta teosta vaan ainoastaan tehdä pienen huomion suomalaisesta 1970-luvun generatiivisesta tutkimuksesta.

³ Vanhanmallinen syntaktis-semanttinen »syvärakenne» on tullut viime aikoina varkein takaisin keskusteluun nk. LF:n (Logical Form) muodossa. Itse en kuitenkaan tätä kehitystä pidä suotavana (ks. Nikanne 1995b), eikä LF:kään toki ole niin rajoitukseton, että siihen vedoten voisi olettaa parafraaseille yhteisen syntaktisen rakenteen. (Olellaisia lisätietoja generatiivisen kieliopin kehityksestä 1970–1980-luvuilla ks. esim. Newmeyer 1986.)

tyhjien argumenttien käsittely on niin paljon edistynyt, ettei niitä enää katsota voitavan johtaa ellipsin avulla. Esim. *Pekka haluaa lähteä* ei ole johdettu lauseesta *Pekka haluaa, että Pekka lähtee* vaan infinitiivirakenteen tyhjä subjekti on tulkittava pintarakenteesta muulla tavoin. En käy historiaa tässä läpi, mutta kansainvälisessä keskustelussa 1970-luvulta asti on käynyt selväksi, että syntaksi on paljon rajoitetumpaa sekä lausekerakenteen että siirtojen osalta kuin 1960-luvulla oletettiin.

Ainakaan generatiivisessa tutkimusperinteessä ei ole kaiken käydyt tieteellisen keskustelun jälkeen perustetta pitää infinitiittisiä rakenteita sivulauseiden vastineina, enkä näe muutakaan aihetta lauseenvastikkeen käsitteelle ja infinitiittisten rakenteiden jakamiselle vuohiin ja lampaisiin. Mielestäni on syytä tarkastella infinitiittisiä adjunkteja sellaisina kuin ne ovat, morfologioineen päivineen, johtamatta niitä sivulauseista tai muistakaan rakenteista. Perinteisiä lauseenvastikkeiden nimiä saatan kuitenkin käytellä vapaasti niiden tuttuuden takia: ovathan monet lauseenvastikkeet, esimerkiksi finaalityyppinen, varsin selväpiirteisiä konstruktioita. Yleensä kuitenkin viitataan käsittelemiini rakenteisiin vähemmän virtaviivaisesti luonnehtimalla niiden morfologiaa tai yksinkertaisesti puhumalla esimerkiksi muodoista *tehtyään*, *tehdessä* jne.

ADJUNKTIEN MUODON JA MERKITYKSEN KYTKENTÄ

Erityisesti generatiivisessa perinteessä korostetaan, että kieliopillisessa rakenteessa jokaisella elementillä on oltava *lupa* olla rakenteen osa. Valittujen (eli valenssinmukaisten) määritteiden luvallisuus perustuu luonnollisesti valintasuhteeseen: esimerkiksi objektilla on lupa olla lauseessa, koska se tyydyttää transitiiiviverbin tarpeen saada objekti rinnalleen.

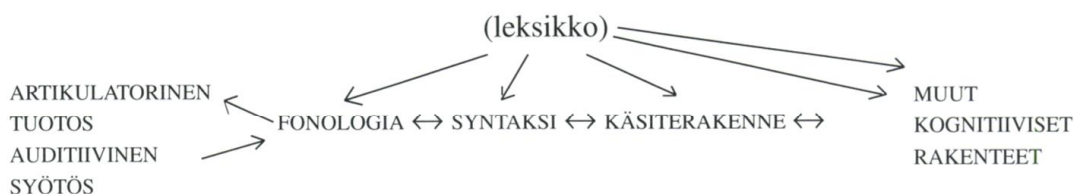
Adjunktien kiinnostavuus on juuri siinä mekanismissa, jolla ne luvallistetaan. Adjunktithan tulevat lisinä täydellisiin, kaikki valintatarpeensa tyydyttäneisiin lauseisiin. Esimerkeissä 1a–f lauseen ydin *Pekka teki rikoksen* on sellaisenaan kieliopillinen käypä lause, koska finiittiverbi *teki* on saanut valituksi rinnalleen ne kaksi argumenttia — subjektin *Pekka* ja objektin *rikoksen* —, jotka se tarvitsee lunastaakseen oman lupansa. NP:t *Pekka* ja *rikoksen* ovat puolestaan saaneet lupansa lauseessa oloon predikaattiverbiltä *tehdä* tultuaan sen valitsemiksi. Sen sijaan lihavoidut adjunktirakenteet ovat saaneet luvan olla lauseessa muuta kautta. Katson, että adjunktien luvallistamismekanismi liittyy kieliopin toimintaan kokonaisuutena. Oletan, että seuraavanlainen yleinen periaate on voimassa (vrt. Nikanne 1996; samantapainen ajatus on myös Chomskyn 1986, 1993 periaate »Full Interpretation«):

(2) KYTKENTÄÄN PERUSTUVA LUVALLISTAMINEN

Hyvämuotoinen kielellinen rakenne (lauserakenne tai fonologinen rakenne) on luvallinen vain, jos se voidaan kytkeä hyvämuotoiseen käsiterakenteeseen.

Toisin sanoen oletan erilliset lauserakenteen, fonologisen rakenteen ja käsiterakenteen. (Erillistä kielikohtaista »semanttista« rakennetta käsiterakenteen ja syntaktisen rakenteen väliin en oleta.) Lauserakenne on hyvämuotoinen silloin, kun se noudattaa syntaktisia hyvämuotoisuusehtoja eli sellaisia kuin lausekerakennesäännöt. Käsiterakenteella on omat hyvämuotoisuusehtonsa (joista ks. esim. Jackendoff 1983, 1990; Nikanne 1990, 1995a).

Kieliopin kokonaisuutta voi kuvata seuraavan kaavion avulla (ks. esim. Jackendoff 1992):

Representaatiot (fonologinen rakenne, syntaktinen rakenne, käsiterakenne jne.) ovat autonomisia — eli niillä on omat primitiivinsä ja näiden kombinoitumisperiaatteet (autonomisuuden käsitteestä ks. esim. Croft 1995). Niinpä kieliopin on sisällettävä keinot, joilla ne voivat kuitenkin kommunikoida keskenään. Koko kielen funktiohan on nimenomaan mahdollistaa foneettisen (tai kirjoituksessa taikka viittomakielessä visuaalisen) signaalin johtaminen merkitykseksi ja päinvastoin.

Edellä esitetyssä kaaviossa nuolet kuvaavat eri representaatioiden välisiä kytkentämekanismia. Yksi osa näitä tulkintasääntöjä on luonnollisesti leksikko, koska yksittäisessä sanassa on assosioituneena yleensä sekä fonologisen, syntaktisen että käsiterakenteen fragmentti (sekä yleensä fragmentteja muistakin kognitiivisista rakenteista: esim. *liristä* ja *lorista* sisältävät hieman toisistaan poikkeavat skemaattiset leksikaaliset auditiiviset rakenteet). Sanaan ei kuitenkaan tarvitse sisältyä kaikkia rakenteita; esimerkiksi sellaisilla suomen interjektioilla kuin *aih*, *ääk*, *yäk* jne. on fonologinen muoto ja ainakin emotionaalinen merkitys muttei oikeastaan syntaksia. Joskus myös fonologinen muoto voi puuttua, vaikka käsiterakenne ja syntaksi olisikin: esim. suomessa voi ajatella olevan tyhjiä prepositioita (Nikanne 1993).

Leksikon lisäksi syntaksin ja käsiterakenteen välille on oletettava muutakin kytkentäsäännöstöä. On myös yleisempiä tulkintamekanismeja, jotka esimerkiksi huolehtivat syntaktisten komplementtien ja pääsanojen oletusarvoisesta kytkennästä käsiterakenteeseen (ks. Jackendoff 1983, 1990; Nikanne 1990). Lisäksi on oletettava sanoja vastaavia laajempia idiomaattisempia *konstruktioita*, jotka kytkevät käsiterakenteeseen esimerkiksi sellaisia rakenteita kuin V + PASSIIVI + 2. PARTISIIPPI + PARTITIIVI(+ OMISTUSLIITE) (esim. *juotuansa*) määritteineen. Konstruktioit ovat hyvin pitkälle samanlaisia kuin sanat: konstruktiossa on muodon ja merkityksen välinen kytkentä määritelty erikseen spesifioidun muotorakenteen (tai rakenteiden) ja spesifioidun merkitysrakenteen (tai rakenteiden) välille.

Adjunktikonstruktioit voidaan jakaa täydennysadjunkteihin (*fill-in adjuncts*) ja lisäysadjunkteihin (*add-on adjuncts*) (Nikanne 1995a). Täydennysadjunkteja ovat sellaiset adjunktirakenteet, jotka ilmaisevat jonkin leksikaalisesti implisiittiseksi merkityn argumentin. Esimerkiksi suomen kielen ADE-adjunkti (Nikanne 1990, 1995a) on tällainen, sillä sen avulla voi ilmaista eksplisiittisesti muun muassa implisiittisen teeman:

(3) Pekka	voiteli	leivän	<i>kevytlevitteellä</i> .	(Verbillä <i>voidella</i> on implisiittinen
				teema 'rasva'.)
Agentti	Kohde	Teema		

Lause 3 olisi aivan kieliopillinen myös ilman ADE-adjunktiä *kevytlevitteellä*. Adjunkti ei olekaan verbin *voidella* syntaktinen argumentti, mutta se kytketään adjunktikonstruktion

avulla verbin semanttiseen argumenttiin, implisiittiseen teemaan. (Adjunktikonstruktion muodosta ks. Nikanne 1990, 1995a.)

Lisäysadjunktit puolestaan lisäävät jotain ydinrakenteen merkitykseen mutta eivät tunkeudu sen argumenttirakenteen sisälle. Tyypillisiä lisäysadjunkteja ovat esimerkiksi kuvailevat predikaatit (essiivimuotoiset predikatiiviadverbiaalit). Esimerkiksi lauseessa *Pekka tuli kotiin vihaisena* adjunkti *vihaisena* ei mitenkään puutu ydinlauseen *Pekka tuli kotiin* merkitykseen vaan ainoastaan lisää siihen tiedon, että 'Pekka oli vihainen'.

Infiniittiset adjunktit ovat tässä luokittelussa lisäysadjunkteja, sillä ne eivät ilmaise ydinlauseen implisiittisiä argumentteja. Infiniittiset adjunktit lisäävät lauseen merkitykseen uuden proposition, joka liittyy spesifisellä tavalla ydinlauseen ilmaisemaan proposition.

TEMPORAALISET SUHTEET

T-KERROS

Aika on semantiikassa — ja syntaksissa — mukana monin eri tavoin: tempusten semantiikka on deiktistä ja liittyy lauseen ilmaiseman tilanteen tapahtumishetken kielenulkoisen maailman ajankohtiin. (Viimeksi suomen osalta tempusten semantiikkaa on pohtinut laajemmalti Larjavaara 1990, joka myös kiitettävästi selostaa aiempaa keskustelua.) Toisaalta lauseilla on myös oma sisäinen ajankulkunsa, joka on liitetty lähinnä verbien semantiikkaan. Puheena oleva aikasemantiikka kuuluu siihen puoleen, johon yleensä viitataan termillä *aktionsart* tai *aspekti*, joskin näiden termien käyttö on melko kirjavaa. Vaikutusvaltaisista teoriasta on tunnettu Vendlerin luokitus (Vendler 1967).

Jackendoff (1987) olettaa käsiterakenteen sisältävän temporaalisen kerroksen (tästä lähin T-kerros), joka yhdistää käsiterakenteen eri osia toisiinsa.⁴ Nikanne (1990) on kehittänyt tätä ajatusta siten, että temporaalinen kerros on johdettavissa lauseen käsiterakenteen (tarkemmin sanottuna temaattisen rakenteen) piirteistä. Tässä mallissa T-kerros ei enää sido tilanteita toisiinsa vaan ilmaisee ainoastaan yksittäisen tilanteen sisäistä aikarakennetta. Mallissa on kaksi erilaista primitiiviä, ajanjakso ja ajankohta. Ajanjakso on päistään avoin, mutta se voidaan rajata ajankohdilla. Kuvassa (4) ajanjaksoa on kuvattu vaakasuoralla viivalla, jossa ajan katsotaan kulkevan vasemmalta oikealle. Ajankohtia on kuvattu pystysuorilla viivoilla:

- (4) a. Pekka syö eväitä.
 _____ (T-kerros on rajoittamaton ajanjakso.)
- b. Pekka matkustaa Ruotsiin. / Pekka syö eväät.
 _____ | (T-kerros on ajanjakso, joka on rajattu loppupäästään eli siihen hetkeen, jolloin Pekka saapuu Ruotsiin tai on saanut eväät syödyksi.)

⁴Käsiterakenteen voi ajatella olevan yleisesti ottaen sellainen, joksi sen on kuvannut Nikanne (1990, 1995a). Käsiterakenteen perusteista ks. Jackendoff 1983, 1990; sovelluksesta suomen paikallissijoihin ks. Leino ym. 1990.

- c. Pekka lähti Ruotsista.
|—————| (T-kerros on alkupäästään rajattu ajanjakso.)
- d. Pekka matkusti Ruotsista Suomeen.
|—————| (T-kerros on sekä alku- että loppupäästään rajattu ajanjakso.)
- e. Pekka matkustaa Turun kautta.
———|——— (T-kerros ei ole rajattu kummastakaan päästä, koska ajankohta sijoittuu ajanjakson keskelle.)

Lauseissa 4a–e T-kerroksen rajat syntyvät automaattisesti akkusatiiviobjektin merkityksestä, verbin *lähteä* merkityksestä sekä ilmausten *Ruotsiin*, *Ruotsista* ja *Suomeen* merkityksistä niiden temaattisen tulkinnan kautta. (Tarkempi ja monimuotoisempi kuvaus T-kerroksesta ks. Nikanne 1990: 177–207.)

On kiinnostavaa, mutta toinen asia, että vaikkapa lause 4a voidaan liittää kontekstiin, joka viittaa ajankohtaan, esim. *Pekka syö eväitä tänään kello 3*. Sen tapahtuman sisäinen ajankulku, jota kuvaa lause *Pekka syö eväitä*, pysyy tässäkin rajaamattomana, ja ajanhetki *kello 3* sisältyy tähän rajaamattomaan ajanjaksoon. Ehdottamassani temporaalisessa analyysissä sisältymissuhde on keskeisellä sijalla.

Edellä selostettu T-kerroskuvaus voidaan helposti yhdistää myös kognitiivisen kieliopin kuvauksiin. Kognitiivisessa kieliopissa (ks. esim. Langacker 1987, 1991; Leino 1993) prosessit (tapahtumat ja tilat) kuvataan tilojen muutoksiksi ajan funktiona. Myös kognitiivisen kieliopin mukaisen kuvauksen aikajanaan projisoidaan prosessista sen kesto ja rajat, jota kutsutaan termillä *temporaalinen hahmo* (tästä termistä ks. esim. Leino 1993: 86). T-kerros vastaa kognitiivisen kieliopin temporaalista hahmoa. Tärkeää on se, että tapahtuman sisäinen ajankulku on abstrahoitu erilleen. Tällä tapahtuman sisäisellä ajankululla, T-kerroksella tai temporaalisella hahmolla, voidaan sen jälkeen operoida erikseen.

CT-KERROS

Niin kuin ennenkin, yksi lauseiden 1a–c tärkeimmistä semanttisista eroista perustuu matriisilauseen ja infiniittisen adjunktin keskinäisiin aikasuhteisiin. (Lauseet 1 on tässä toistettu lukijan mukavuutta ajatellen.) Aion esittää, että myös finaalityyppinen rakenne (1d) sisältää tulkinnassaan temporaalisen suhteen matriisilauseeseen. Katson myös, miten 3. infiniittivien adessiivi (1e) ja abessiivi (1d) suhtautuvat matriisilauseeseen temporaalisesti.

- (1) a. Pekka teki rikoksen **juotuaan olutta**.
b. Pekka teki rikoksen **juodessaan olutta**.
c. Pekka teki rikoksen **juoden olutta**.
d. Pekka teki rikoksen **juodakseen olutta**.
e. Pekka teki rikoksen **juomalla olutta**.
f. Pekka teki rikoksen **juomatta olutta**.

Ideana on suhteuttaa adjunktin ja matriisilauseen T-kerrokset toisiinsa. Tätä varten oletan kolmannen T-kerroksen, jota kutsun *konstruktion T-kerrokseksi*, ja käytän siitä lyhennettä *CT-kerros* (>C>) niin kuin *construction*, *common* tai *complex*). Matriisilauseen ja adjunktin T-kerrokset suhteutetaan erikseen CT-kerrokseen. CT-kerros on skemaattinen: sillä ei ole mitään tarkkarajaista rakennetta. Sen ainoat ominaisuudet ovat, että se vastaa lineaar-

rista ajankulkua ja että tämän lineaarisen ajan voi jakaa osiin, niin että jaetun T-kerroksen alkupuoli kuvastaa aikaisempaa aikaa ja jälkipuoli myöhäisempää aikaa. Jos CT-kerros on jaettu, numeroidaan osat alusta lähtien. Kahtiajaetun CT-kerroksen kronologisesti aikaisemmasta CT-kerroksen puolesta käytän lyhennettä CT1 ja kronologisesti myöhemmästä CT-kerroksen puolesta käytän lyhennettä CT2.⁵

Skemaattisesta ei voi piirtää kuvaa, mutta havainnollisuuden nimissä yritän kuitenkin. Merkitsen kuviossa (5) CT-kerrosta katkoviivalla, jottei se sekoittuisi esimerkeissä 4 esitettyihin muodoltaan tarkemmin määriteltyihin yksittäisten tilanteiden T-kerroksiin:

(5) a. Jakamaton CT-kerros:

CT

b. Kahtiajaettu CT-kerros:

CT1 CT2

-----|-----

CT-kerros on abstrakti käsite, mutta nähdäkseni sillä on oma semanttinen tehtävänsä. Givón (1984: 388–389) puhuu diskurssin maailmasta (Universe of Discourse), joka on toinen asia kuin »todellinen maailma» (»The Real World»). Matriisilause ja adjunkti muodostavat yhdessä yhdenlaisen pienoisdiskurssin. CT-kerros on aika siinä pienoisdiskurssin maailmassa, joka konstruoidaan adjunktin ja sitä hallitsevan matriisilauseen sisällä. Niinpä lauseen *tisgaan syötyäni* temporaalinen tulkinta 'ensin syön ja sitten tisgaan' edellyttää jotakin ajan konseptia, joka on yhteinen sekä matriisilauseelle *tisgaan* että adjunktille *syötyäni*. Tämä ajan konsepti on CT-kerros. Erona Givónin diskurssin maailmaan, joka on laajempaan diskurssiin liittyvä asia, on se, että CT-kerroksesta ei neuvotella edes dialogissa vaan se seuraa automaattisesti kielellisen ilmauksen mukana.

Kun suhteutan matriisilauseen ja adjunktin T-kerrokset CT-kerrokseen, käytän suhteita 'on yhtä kuin' ja 'sisältyy' sekä kielteistä 'ei sisälly'. Merkitsen näitä suhteita seuraavasti:

$X = Y$ tarkoittaa 'X on yhtä kuin Y'

$X \in Y$ tarkoittaa 'X sisältyy Y:hyn'

$X \notin Y$ tarkoittaa 'X ei sisälly Y:hyn'

Analyseissa X:nä ja Y:nä on luonnollisesti jokin T-kerros tai CT-kerros tai sen osa.

INFINIITTISTEN ADJUNKTIEN TEMPORAALINEN TULKINTA

PASSIIVIN TOISEN PARTISIIPIN PARTITIIVI

Temporaalirakenteessa (1a) on selvästi näkyvissä muodon epäproduktiivisuus. Morfologia ja semantiikka eivät enää ole toisistaan ennustettavissa. Erityisesti tähän viittaavat

⁵ Koska tässä käsittelen vain kahden ilmaistun tilanteen välisiä temporaalisia suhteita, en ota kantaa siihen, voiko CT-kerroksen jakaa useampaan kuin kahteen osaan siinä tapauksessa, että vertailtavia eriaikaisia tilanteita on useampia. Se on yksi mahdollisuus. Toinen mahdollisuus on, että CT-kerros kytkee aina vain kaksi tilannetta keskenään ja tällaiset CT-kerrokset kytketään edelleen keskenään.

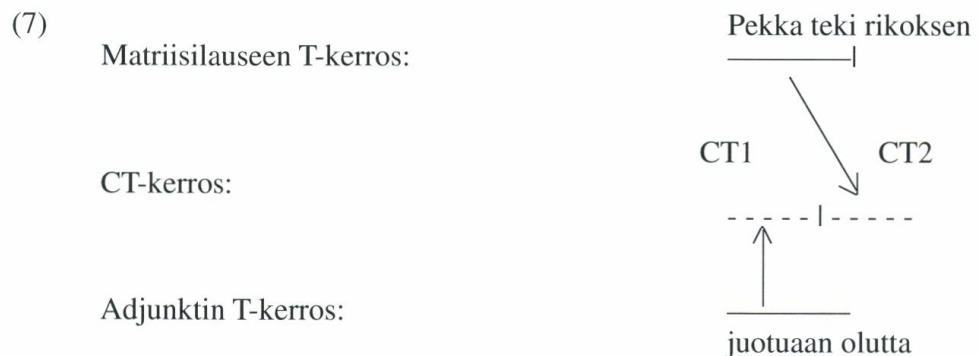
passiivin päätte sinänsä aktiivisissa yhteyksissä kuten *Pekan juotua olutta* sekä saman rakenteen nykykielen kannalta motivoimaton partitiivi.⁶

Temporaalirakenteen ja matriisilauseen suhteen voi ilmaista yksinkertaisesti näin (lyhenteet: V = verbi, PASS = passiivi, 2PTC = 2. partisiippi, PAR = partitiivi, PX = possessiivisuffiksi):

- (6) Adjunkti [...V + PASS + 2PTC + PAR(+ PX)...]
Adjunktin T-kerros \in CT1 & Matriisilauseen T-kerros \in CT2

Tämä ilmaisee sen perinteisen ajatuksen, että adjunktin ilmaisema tapahtuma on diskurssin maailmassa ennen matriisilauseen tapahtumaa. Uutta analyysissä on se, että siinä on tämä aiemmuus eksplisiittisesti ilmaistuna ja analysoituna. Kuten muotoilusta (6) näkyy, adjunktin tai matriisilauseen T-kerrosten muodolla sen paremmin kuin matriisilauseenkaan muodolla ei ole merkitystä. Adjunktin muoto, verbiin liittyvä morfeemiryvä, on kytketty tiettyyn matriisilauseen ja adjunktin T-kerrosten suhteeseen CT-kerrokseen.

Kun sääntöön (6) perustuvan analyysin esimerkistä (1a) ilmaisee kuvallisesti, sen voi tehdä monella tavalla, esimerkiksi seuraavasti:

Nuoli kuvaa suhdetta 'sisältyy': $X \rightarrow Y$ on sama kuin $X \in Y$ (X sisältyy Y:hyn). Esimerkissä 7 siis matriisilauseen T-kerros sisältyy CT2:een ja adjunktin T-kerros CT1:een. Esitän alkuun muutamasta rakenteesta tällaisen kuvan, jotta lukijan olisi helpompi tottua adjunktikonstruktioiden merkintätapaan.

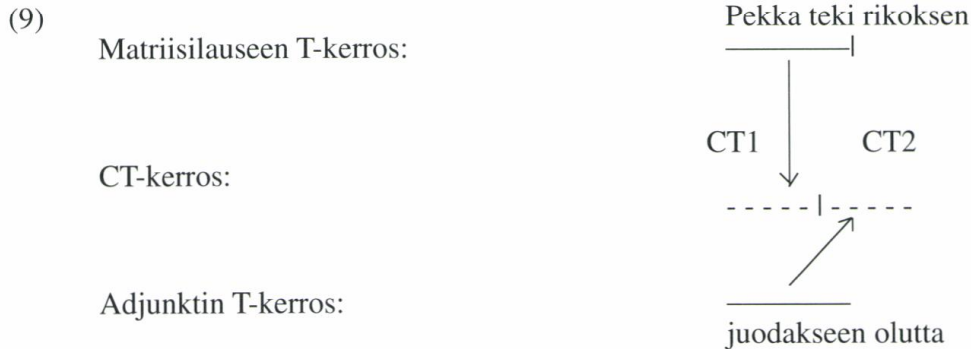
ENSIMMÄISEN INFINITIIVIN TRANSLATIIVI
(FINAALIRAKENNE)

Finaalirakenne 1d on tavallaan temporaalisilta ominaisuuksiltaan konstruktion 6 ja lauseen 1a peilikuva. Kausatiivisissa ominaisuuksissa tosin on enemmän eroa, mutta siitä tuonnempana. Finaalirakenne voidaan kuvata näin:

- (8) Adjunkti [...V + 1INF + TRA + PX...]
Adjunktin T-kerros \in CT2 & Matriisilauseen T-kerros \in CT1

⁶ Partitiivin vanhan erosijan merkityksen voisi intuitiivisesti tässä yhteydessä ymmärtää, koska ajallisestihan matriisilauseen tapahtuma lähtee siitä, kun temporaalirakenteen tapahtuma loppuu, vaikkakaan ei välttämättä välittömästi.

Niinpä esimerkin 1d *Pekka teki rikoksen juodakseen olutta* omassa pienessä maailmassa oluen juominen seuraa myöhemmin kuin rikoksen tekeminen. Kuvan avulla ilmaistuna lause 1d voitaisiin analysoida seuraavasti:

Edellä sanottu koskee ainoastaan tämän muototyypin produktiivisinta käyttöä, tyypillisiä finaalityyppejä. Ulkopuolelle olen rajannut sellaiset vielä finaalityyppejä tarkemmin rajatut käytöt kuin ns. kvantumrakenteet, esim. *Nähdäkseni HIFK voittaa mestaruuden*, johon käy vain muutama verbi (lähinnä *arvata, luulla, nähdä, tietää, uskoa, ymmärtää*). Kvantumrakenteet poikkeaa myös subjektiargumentin osalta muista tämän muodon käytöistä, koska myös ilmipantu matriisiverbin kanssa eriviitteinen persoonapronominisubjekti on joidenkin verbien yhteydessä mahdollinen (esim. *Meidän arvataksemme Siiri saa pian raivarin*). Olen myös rajannut pois Siron (1964: 110) *ottaa*-verbiin liittyvät rakenteet, sellaiset kuin *Otan hänet parantaakseni*, joissa 1. infinitiivin translatiivi on selvästi *ottaa*-verbin pakollinen määräite (tässä rakenteessa) eikä adjunkti, sekä sellaiset *olla*-verbin käytöt kuin lauseessa *Jörn on liian hulpea ollakseen europarlamentaarikko*, jotka esim. Ikola (1977: 156) lukee finaaliin lauseenvastikkeisiin. Yksi tapa käyttää 1. infinitiivin translatiivina on esittää sen avulla selitys, esim. *Se että Gunnar Porstua koki katiskani, saattoi naapurisopumme uuteen valoon, sanoakseni asian kauniisti*. Tämäkään käyttö ei kuulu edellä käsitellyn konstruktion alaan. Käsitteäkseni näissä tapauksissa tulokinnasta ovat vastuussa toiset samaan muotoon liittyvät konstruktiot, joiden keskinäisten suhteiden selvittely olisi tarpeen, mutta ei tässä artikkelissa.

TOISEN INFINITIIVIN INESSIIVI JA TOISEN INFINITIIVIN INSTRUKTIIVI

Sekä 2. infinitiivin inessiivin (*juodessa*) että 2. infinitiivin instruktiivin sanotaan perinteisesti ilmaisevan samanaikaista tekemistä matriisilauseen ilmaiseman tekemisen kanssa (ks. esim. Penttilä 1963: 637–638; L. Hakulinen 1968: 470, 473). Nämä adjunktit eivät kuitenkaan ole synonyymiset, kuten seuraavat esimerkit osoittavat:

- (10) a. Gunnar aivasti kävellessään.
 b. Gunnar käveli aivastaessaan.
 c. Gunnar aivasti kävellen (samalla).
 d. Gunnar käveli aivastaen (samalla).

Lause 10d on outo, jos *aivastaa*-verbillä on momentaaninen merkitys. Sen sijaan se on käypä, jos *aivastaa*-verbille onnistuu hahmottamaan frekventatiivisen merkityksen (vrt.

▷

aivastella). Lause 10b on luontevimmillaan silloin, kun Gunnarin aivastaminen on tunnettu tosiseikka ja halutaan kertoa, että Gunnar käveli silloin, kun tämä tunnettu aivastaminen tapahtui.

Niin kuin esimerkit 10a ja 10b osoittavat, 2. infinitiivin inessiivin yhteydessä on mahdollista joko matriisilauseen tapahtuma-ajan sisältyä adjunktin tapahtuma-aikaan (10a) tai päinvastoin (10b). Voidaan ajatella, että 2. infinitiivin inessiivi on esimerkki kuvio-taustahahmotuksesta. Toisin sanoen: joko infinitiiviadjunkti tai matriisilause on temporaalisesti tausta (= CT) ja vastaavasti toinen osa on kuvio (\in CT). Temporaalinen kuvio-taustahahmotus ei aina mene yksiin temaattisen rakenteen (ks. Jackendoff 1987, 1990; Nikanne 1990, 1995a) kuvio-taustahahmotuksen kanssa. Temaattisestihan 2. infinitiivin inessiivi ilmaisee taustaa eli on se abstrakti »paikka», johon matriisilauseen tapahtuma sijoittuu teeman eli »kuvion» roolissa (vrt. Onikki 1990). Esimerkissä 10b matriisilause *Gunnar käveli* on kyllä teeman roolissa ja sen semanttinen vastine sijoitetaan nk. sirkumstantiaalisessa kentässä (ks. Jackendoff 1983; Leino ym. 1990) adjunktin ilmaisemaan tilanteeseen 'Gunnar aivastaa'.⁷ Temporaalisesti aivastamisen tapahtuma-aika sijoitetaan silti kuviona matriisilauseen tapahtuma-ajan taustaan. Toisen infinitiivin inessiivin voi kuvata seuraavalla tavalla:

- (11) Adjunkti [...V + 2INF + INE(+ PX)...]
 Adjunktin T-kerros = CT & Matriisilauseen T-kerros \in CT
 TAI
 Adjunktin T-kerros \in CT & Matriisilauseen T-kerros = CT

Instruktiivinen on hankalampi tapaus. Setälän (1952: 113) mukaan toisen infinitiivin »instruktiivi ilmaisee enimmäiten tapaa, miten pääverbin tekeminen tapahtuu». Luonnehdinta tuntuu intuitiivisesti hyvältä ja on yhteydessä substantiiviin liittyvän instruktiivin instrumentin merkitykseen, joskin »tekemisen tapa» täytyy tulkita kovin joustavasti. Esimerkiksi sellaisissa esimerkeissä kuin (1c) *Pekka teki rikoksen juoden olutta* on vaikea ajatella, että oluen juominen olisi jossain mielessä rikoksen tekemisen tapa (Setäläkin sanoo: »enimmäiten»). Kyse on enemmänkin samanaikaisesta tekemisestä. On vain ratkaistava, millaista yhtäkaista tekemistä 2. infinitiivin instruktiivi ilmaisee. Tätä voi yrittää ratkaista tarkastelemalla seuraavia esimerkkipareja:

- (12)a. Pekka saapui Osloon nauraen.
 ?Pekka nauroi saapuen Osloon.
 b. Siiri huomasi Gunnarin pysytellen nurkan takana piilossa.
 ?Siiri pysytteli nurkan takana piilossa huomaten Gunnarin.
 c. Gunnar istahti Siirin pöytään syöden samalla kuivattua turskaa.
 ?Gunnar söi kuivattua turskaa istahtaen samalla Siirin pöytään.
 d. Gunnar istui pöydässä syöden kuivattua turskaa.
 Gunnar söi kuivattua turskaa istuen pöydässä.
 e. Gunnar istahti pöytään yskähtäen.
 Gunnar yskähti istahtaen pöytään.

Oudoilta vaikuttavat ne lauseet, joissa adjunkti ilmaisee hetkellistä tapahtumaa (*saapua*,

⁷ Eli Jackendoffin (1990) notaatiolla:

[_{Tapahtuma} BE_{Circ} ([_{Tapahtuma} PEKKA^α AIVASTAA], [AT_{Circ} ([_{Tapahtuma} α KÄVELEE])])]

huomata, istahtaa) ja matriisilause pitempikestoista tilannetta (*nauraa, pysytellä, syödä*) (12a–c). Sen sijaan esimerkkipareissa 12d ja 12e, joissa sekä adjunkti että matriisilause ilmaisevat kestoltaan samanlaista tapahtumaa, prosessia (12d) tai hetkellistä tapahtumaa (12e), ovat vaihdettavissa. Tältä pohjalta voi arvella — joskin teen sen hieman epävarmasti —, että 2. infinitiivin instruktiivin temporaalinen kuvaus on seuraava:

- (13) Adjunkti [...V + 2INF + INS...]
Adjunktin T-kerros = CT & Matriisilauseen T-kerros ∈ CT

On pidettävä mielessä, että instruktiivikonstruktion liittyy muutakin kuin temporaalinen tulkinta. Tätä voisi intuitiivisesti luonnehtia niin, että 2. infinitiivin instruktiivi ilmaisee kiinteää yhteyttä — joskaan ei välttämättä syy-yhteyttä — kahden tilanteen välillä, kun taas inessiivirakenteessa yhteys tilanteiden välillä on löyhä. Esimerkiksi lauseet *Gunnar söi kuivattua turskaa istuessaan pöydässä* ja *Gunnar söi kuivattua turskaa istuen pöydässä* eivät ole synonyymiset muuta kuin siinä temporaaliosassa merkityksessä, josta tässä artikkelissa puhutaan. En ryhdy paisuttamaan tätä artikkelia analysoimalla tarkemmin intuitiivista »yhteyden kiinteyttä» tai »löyhyyttä», niin kiintoisa haaste — oikea kyinen pelto — kuin se onkin. Haluan vain tähdentää, ettei antamani temporaalinen kuvaus ole mitään muuta kuin pieni osa konstruktioiden kokonaisuudesta.

KOLMANNEN INFINITIIVIN ADESSIIVI

Kolmannen infinitiivin adessiivi on ennen muuta keinon ilmaus, eli sen pääasiallinen merkitys liittyy kausatiivisuuteen. Jos kausatiivinen suhde on itsestään selvä ja jos temporaalinen tulkinta ei ole ristiriitainen, 2. infinitiivin instruktiivia voi käyttää rinnakkain 3. infinitiivin adessiivin kanssa:

- (14)a. Pekka tuli juoksemalla/juosten.
b. Me yritämme selvittää asiat keskustelemalla/keskustellen.

Aina temporaalinen tulkinta ei ole sama kuin 2. infinitiivin instruktiivilla. Esimerkiksi lause 15 tulkitaan adverbiaalinen *ennen kilpailua* takia niin, että adjunktin tapahtuma-aika edeltää matriisilauseen tapahtuma-aikaa. Samaan tulkintaan johtaa adjunkti *syötyään* – – . Koska syysuhde on selvä ja koska temporaalet tulkinnat ovat samat, voi 3. infinitiivin adessiivin korvata 2. partisiipin passiivin partitiivilla — mutta ei 2. infinitiivin instruktiivilla.

- (15) Siiri jaksoi juosta maratonin syömällä/syötyään/*syöden runsaasti hiilihydraatteja ennen kilpailua.

On myös mahdollista, että adjunktin tapahtuma-aika sisältyy matriisilauseen tapahtuma-aikaan, niin kuin 2. infinitiivin inessiivi esimerkkilauseessa (10b). Tästä on esimerkkinä lause 16, jossa 3. infinitiivin adessiivin korvaaminen 2. infinitiivin inessiivillä on vähintään mahdollisuuksien rajoissa, vaikei kovin luonteva olekaan:

- (16) Siiri jaksoi juosta maratonin hotkaisemalla/(?)hotkaistessaan vitamiinipillerin viiden kilometrin kohdalla.

▷

Vaikka 3. infinitiivin adessiivi onkin varsin joustava temporaalisesti, en ole löytänyt enkä myöskään keksi esimerkkiä, jossa *tekemällä*-adjunktin tapahtuma-aika seuraisi matriisilauseen tapahtuma-aikaa niin kuin finaalarakenteessa. Oletan, että syy ei ole huonossa mielikuvituksessani vaan siinä, että 3. infinitiivin adessiivia ei voi niin käyttää.

Kuvaus, joka ottaa huomioon kaikki edellä esitetyt 3. infinitiivin adessiivin mahdolliset tulkinnat, mutta sulkee pois epätoivotun, on seuraava:

- (17) Adjunkti [...V + 3INF + ADE...]
Adjunktin T-kerros \in CT & Matriisilauseen T-kerros = CT2

Tässä siis merkintä »CT» tarkoittaa koko CT-kerrosta, sen molempia puoliskoja. Niinpä matriisilauseen T-kerros samastetaan CT-kerroksen jälkipuoleen, ja adjunktin tapahtuma-aika voi sisältyä siihen. Adjunktin tapahtuma-aika voi myös sisältyä CT1:een eli edeltää matriisilauseen tapahtuma-aikaa.

KOLMANNEN INFINITIIVIN ABESSIIVI

Kolmannen infinitiivin abessiivi ilmaisee, että adjunktin tapahtuma ei kuulu lauseen diskurssimaailmaan. Niinpä temporaalista suhdetta abessiivin ja matriisilauseen ilmaisemien tapahtumien välillä voi kuvata kieltämällä tämän suhteen (ks. kuitenkin kausatiivista analyysia seuraavassa luvussa). Tähän käytän joukko-opista tuttua merkintää \notin eli 'ei sisälly'. Matriisilauseen T-kerros on yhtä kuin CT-kerros, ja 3. infinitiivin abessiivin T-kerros ei tähän CT-kerrokseen sisälly:

- (18) Adjunkti [...V + 3INF + ABE...]
Adjunktin T-kerros \notin CT & Matriisilauseen T-kerros = CT

Analyysin mukaan siis Pekka ei juonut olutta sinä aikana, jonka rikoksen tekeminen vei.

INFINIITTISTEN ADJUNKTIEN KAUSATIIVINEN TULKINTA

Konseptuaalisessa semantiikassa kausatiiviset suhteet on kuvattu perinteisesti siten, että niissä jokin aiheuttaja aiheuttaa jonkin tilanteen. Kausatiota vastaava semanttinen funktio on CAUSE, ja se saa kaksi argumenttia, aiheuttajan ja aiheutetun tilanteen:

- (19) CAUSE (Aiheuttaja, TILANNE)

Esimerkiksi lause *Maija lähetti Pekan Ruotsiin* kuvattaisiin kausatiivisuuden osalta seuraavasti:

- (20) CAUSE (Maija, PEKKA LÄHTI RUOTSIIN)

On toinen traditio (kielitieteessä ks. esim. Dowty 1979), jonka mukaan kausatio on aina suhde kahden tilanteen — aiheuttavan ja aiheutetun — välillä eikä aiheuttajan ja aiheutetun tilanteen välillä niin kuin konseptuaalisessa semantiikassa. Konseptuaalisen seman-

tiikan kuvaus on kuitenkin yksinkertaisemmin yhdistettävissä argumenttien kytkentään. Myös »aiheuttavan tapahtuman» konstruoiminen sellaisten lauseiden merkitykseen kuin edellä mainittu *Maija lähetti Pekan Ruotsiin* johtaa nähdäkseni tarpeettomiin abstraktioihin tai mielivaltaisiin oletuksiin siitä, mitä Maija teki saadakseen Pekan lähtemään, verrattuna analyysiin (20). Aiheuttajana voi myös konseptuaalisen semantiikan kuvauksessa olla tapahtuma, mutta ei välttämättä tarvitse olla.

Joihinkin käsiteltäviin adjunkteihin liittyy myös kausatiivinen suhde matriisilauseeseen. Tästä on ollut jo maininta finaalarakenteen ja 3. infinitiivin adessiivin kohdalla. Katsoisin, että myös 3. infinitiivin abessiiviin liittyy kausatiivinen suhde, joskin kielteinen.

On jotenkin intuitiivisesti selvää, että 3. infinitiivin adessiivi sisältää kausatiivisen piirteen. Kaikessa yksinkertaisuudessaan analysoin 3. infinitiivin adessiivin sisältävän lauseen (1e) *Pekka teki rikoksen juomalla olutta*, niin kuin se on esitetty esimerkissä 21. Konseptuaalisen semantiikan notaation mukaisesti yläindeksillä α merkitty argumentti sitoo normaalirivillä olevaa α :lla merkittyä argumenttia. Tässä se tarkoittaa, että kyse on samasta Pekasta.

(21) CAUSE ([PEKKA ^{α} JUO OLUTTA], [α TEKEE RIKOKSEN])

Lause tarkoittaa siis, että oluen juominen aiheutti sen, että Pekka teki rikoksen. (Lause on pragmaattisesti outo, mutta sen voi ajatella esimerkiksi niin, että oluen juominen oli rikkollista jossain tilanteessa. Pekka joi kaikesta huolimatta, ja sen takia hän siis teki rikoksen. Tavallaan helpompi esimerkki on vaikkapa *Pekka sai pallon maaliin heittämällä*, jossa se, että Pekka heittää, aiheuttaa sen, että hän saa pallon maaliin.)

Kyseessä ei ole pelkkä semanttinen suhde vaan syntaktis-semanttinen. Sidonta on nimittäin matriisilauseen predikaattiverbin ja adjunktin predikaattiverbin *subjektargumenttien* välillä. Tämä näkyy esimerkiksi *saada*-verbin käyttäytymisessä. *Saada*-verbin erikoisuus on, että siinä on poikkeuksellisesti merkitty subjektiksi kohde eikä teema. Lauseessa 22a on ystävällisesti käyttäytyvä osapuoli Pekka (Maijasta ei mitään sanota). Joihinkin teoreetikkojen (esim. Grimshaw 1990) mukaan kohde tulee subjektiksi ennen teemaa. *Lähestyä*-verbi puolestaan saa teeman subjektikseen eikä kohdetta. Sama subjektargumenttien välinen sidonta toimii silti lauseessa 22b: Pekka kävelee ripein askelin (Maijan liikkeistä ei puhuta mitään).

(22)a. Pekka sai Maijan vaimokseen käyttäytymällä ystävällisesti.

| |
kohde teema

b. Pekka lähestyi Maijaa kävelemällä ripein askelin.

| |
teema kohde

Oletan siis, että subjekti on syntaktinen, ei semanttinen käsite.

3. infinitiivin adessiivin kausatiivinen suhde voi myös hiipua pois. Esimerkiksi sellainen lause kuin 23 ei osoita kausatiivista vaan ainoastaan temporaalista yhteyttä matriisilauseessa ja adjunktirakenteessa ilmaistun tekemisen välillä:

▷

(23) Herra Porstua juoksi taksiasemalle pitämällä (samalla) sormea nenässään.

Katsoisin myös, että finaalityyppiseen liittyy kausatiivinen suhde, joka on samanlainen kuin 3. infinitiivin adessiivilla. Ajatellaanpa esimerkiksi lausetta (1d) *Pekka teki rikoksen juodakseen olutta*. Pekan motiivina tehdä rikos on, että hän sitten voi juoda olutta. Voi katsoa, että lauseen ilmaisemassa pienoisdiskurssimaailmassa oluen juominen on syynä rikoksen tekemiseen. Niinpä lauseen 1d analyysi kausatiivisuuden osalta on sama kuin lauseen *Pekka teki rikoksen juomalla olutta* eli:

(24) CAUSE ([PEKKA^α JUO OLUTTA], [α TEKEE RIKOKSEN])

On kuitenkin muistettava, että näiden adjunktien temporaaliset ominaisuudet ovat erilaiset. Koska finaalityyppisessä adjunktin ilmaisema tapahtuma seuraa matriisilauseen ilmaisemaa tapahtumaa ajallisesti, on kausatiivisuus tulkittava tavoitteluksi, jonka tavoite aiheuttaa.

Myös finaalityyppisestä voidaan kausatiivinen osa jättää huomiotta ja ilmaista pelkkää temporaalista suhdetta:

(25) Gunnar voitti lotossa suurvoiton hävitäkseen sen hedelmäpelissä viimeistä penniä myöten.

(Muista 1. infinitiivin translatiivin monenlaisista käytöistä on puhuttu edellä s. 346–347.)

Kolmannen infinitiivin abessiivi on nähdäkseni eksplisiittisesti kielteinen myös kausatiivisuuden osalta. Käsittääkseni esimerkiksi sellainen lause kuin *Pekka sai rahat kasaneidiltä uhkaamatta häntä aseella* eksplisiittisesti ilmaisee sen, että uhkaaminen ei myöskään ollut rahojen saamisen syy. Niinpä analysoisin lauseen (1e) *Pekka teki rikoksen juomatta olutta* siten kuin esimerkissä 26. NOT on kielto-operaattori, jonka tässä merkityksessä vain funktion CAUSE edelle, jolloin kielto saa vaikutusalakseen tämän funktion.

(26) NOT CAUSE ([PEKKA^α JUO OLUTTA], [α TEKEE RIKOKSEN])

Samoin kuin 3. infinitiivin adessiivin ja 1. infinitiivin translatiivin yhteydessä, myös 3. infinitiivin abessiivilta voi kausatiivinen rakenne jäädä tulkinnassa sivuun. Näin on esimerkiksi lauseessa 27:

(27) Siiri valvoi koko yön nukkumatta silmäntäyttäkään.

Vaikuttaa siltä, että edellä käsiteltyjen adjunktien kausatiivisesta tulkinnasta voidaan luopua, jos lauseen kokonaismerkitys tulisi kausatiivisen tulkinnan vuoksi pragmaattisesti kummalliseksi. Kausatiivisen tulkinnan mukaanottamista kuitenkin preferoidaan aina, kun se luontevasti onnistuu, kuten esimerkiksi lauseissa 1d–f. Temporallinen tulkinta sen sijaan on aina näiden infinitiivien adjunktien tulkinnassa mukana.⁸

⁸ Jackendoffin (1990) analyysissä alistetut konseptuaaliset lauseet on alistettu konseptuaaliselle matriisilauseelle alistusfunktioiden (BY, FOR, EXCHANGE jne.) avulla. »Keinon ja tavan» alistusfunktio on BY. Voitaneen ajatella, että lähemmin tarkasteltuna funktio BY on nimenomaan kausatiivinen suhde ja purettavissa edellä esitettyyn kausatiiviseen analyysiin.

SANA FINIITTISISTÄ ADJUNKTILAUSEISTA

Vaikka edellä oleva temporaalinen analyysi koski vain infiniittisiä adjunkteja, niin saman välineistön voinee muokata sopivaksi myös finiittisiin adjunkteihin ja niiden matriisilauseiden keskinäisten aikasuhteiden selvittämiseen. Finiittilauseissa kysymys on enimmäkseen tempusten keskinäisistä aikasuhteista. Esimerkiksi lauseissa 28a–f matriisilauseen ja *vaikka*-adjunktin tempusten suhde ratkaisee sen, onko matriisilauseen tapahtuma virkkeen pienen diskurssin maailmassa tapahtunut ennen *vaikka*-lauseen tapahtumaa vai sen jälkeen:

(28) a. Gunnar Porstua meni töihin,
T-kerros ∈ CT2
Imperfekti	vaikka hän on/oli valvonut koko yön.
T-kerros ∈ CT1
Perfekti/pluskvamperfekti
b. Gunnar Porstua menee töihin,
T-kerros ∈ CT2
Preesens	vaikka hän valvoi koko yön.
T-kerros ∈ CT1
Imperfekti
c. Gunnar Porstua meni töihin,
T-kerros ∈ CT1
Imperfekti	vaikka hän valvoo koko yön.
T-kerros ∈ CT2
Preesens
d. Gunnar Porstua on/oli mennyt töihin,
T-kerros ∈ CT1
Perfekti/pluskvamperfekti	vaikka hän valvoo koko yön.
T-kerros ∈ CT2
Preesens
e. Gunnar Porstua menee töihin,
T-kerros ∈ CT
Preesens	vaikka hän valvoo koko yön.
T-kerros ∈ CT
Preesens
f. Gunnar Porstua meni töihin,
T-kerros ∈ CT
Imperfekti	vaikka hän valvoi koko yön.
T-kerros ∈ CT
Imperfekti
- Jne.

Sivulauseen aikamuodon tulkinta on ainakin jossain määrin sidoksissa päälauseen aika-
muotoon, koska molempien lauseiden aikamuodot pitää suhteuttaa paitsi deiktisesti ul-
komaailmaan myös CT-kerroksen avulla toisiinsa. Luonnollisesti menneen ajan muodot
sijoittuvat CT-kerrokselle ennen preenssiä (28b–d). Sen sijaan esimerkiksi lauseessa 28a
ei voi käyttää sivulauseessa imperfektiä, koska se johtaisi siihen tilanteeseen, joka näkyy
lauseesta 28f. Sama aikamuoto sekä pää- että sivulauseessa johtaa sivu- ja päälauseen ta-
pahtuma-ajan varhemmuuden tai myöhemmyyden osalta epäselvään tilanteeseen, kos-
ka molemmat vain sisältyvät CT:hen. Puheena olevien tapahtumien varsinainen aikajär-
jestys voi olla mikä vain. Tätä voi kokeilla lisäämällä esimerkkien 28e–f pää- että sivu-
lauseisiin adverbeja *tänään*, *eilen* ja *toissapäivänä*.

Finiittisten adjunkttilauseiden tarkemman temporaalisen analyysin jätän myöhempään
tutkimukseen. Halusin kuitenkin tuoda sen esille yhtenä tässä artikkelissa esitetyn ana-
lyysin laajennusmahdollisuutena. Ajattelutapaa voi luonnollisesti soveltaa myös finiittis-
ten komplementtilauseiden analyysin yhtenä osana. Finiittisten lauseiden analyysi on
kompleksisempää kuin infinittisten adjunktien analyysi. Infinittisten adjunktien tulkinta

perustuu rakennespesifisiin konstruktioihin. Sen sijaan finiittilauseiden temporaalisten suhteiden tulkinta perustuu lähinnä matriisi- ja sivulauseen suhteellisen vapaasti yhdisteltävien tempusten suhteisiin. Lisäksi finiittilauseiden tulkinnassa pitää ottaa huomioon aikamuotojen yleinen semantiikka, infiniittisissä rakenteissa ei.

LOPUKSI

Edellä esitetty analyysi perustuu ajatukseen, että infiniittiset adjunktit ovat konstruktioita, joissa kiteytyneeseen morfologiseen rakenteeseen on assosioitunut tietty semanttinen tulkinta. Konstruktion morfologinen osa on verbiin liittyvä morfeemiryvä. Yksi semanttinen osa konstruktioita on temporaalinen tulkinta. Toinen osa on kausatiivinen tulkinta. (Syntaktista puolta en ole käsitellyt, mutta ainakin adjunktin asema lausekerakenteessa kuuluu siihen sekä tieto adjunktirakenteen subjektiargumentin kohtalosta.) Vaikka olenkin käsitellyt infinitiivisten adjunktikonstruktioiden temporaalisia ja kausatiivisia osia toisistaan erillään, ne tietenkin kuuluvat kaikki samaan konstruktioon ja muodostavat yhdessä adjunktin kokonaistulkinnan. Lisäksi konstruktioihin kuuluu muutakin semanttista ja tässä artikkelissa on pohdittu vain pientä merkityksen osaa.

Adjunktikonstruktioit vastaavat tietyllä tavalla leksemejä, koska niissä spesifinen muoto kytketään spesifiseen merkitykseen. Näin konstruktio luvallistaa ne kielelliset rakenteet, jotka vastaavat konstruktiossa määriteltyä muotoa. Niinpä sellainenkin morfeemiryvä kuin V + PASS + PTC2 + PAR(+ PX) on luvallinen, siitäkin huolimatta, että siihen sisältyville passiivin tunnukselle ja partitiivin päätteelle on vaikea löytää nykykielestä motivaatiota. Se on kuitenkin morfologisesti hyvämuotoinen rakenne, ja koska se on tulkittavissa semanttisesti adjunktikonstruktion ansiosta, se on myös luvallinen periaatteen 2 mukaisesti.

Edellä esitetyn temporaalisten suhteiden analyysimallin edelleen kehittämisessä on syytä paneutua ainakin T-kerrosten ja CT-kerroksen välisten suhteiden rajoitusten löytämiseen. Tässä artikkelissa on tehty vasta pohjatyö. Käsillä oleva analyysi on rajoitettu esimerkiksi niin, että suhteita on ainoastaan sisältymis- ja yhtäläisyysuhde (ja sisältymissuhteen negaatio). Lisäksi sisältymissuhde on ollut aina niin päin, että T-kerros sisältyy CT-kerrokseen eikä päinvastoin. Suomen rakenteita voisi teorian valossa verrata myös muiden kielten rakenteisiin ja pyrkiä näin syvempään näkemykseen kielestä. Analyysimallia voisi myös laajentaa finiittilauseisiin, jolloin saataisiin esimerkiksi selville ne semanttiset yhteydet, joiden nojalla perinteisessä fennistiikassa loppujen lopuksi on katsottu tiettyjen sivulauseityyppien vastaavan tiettyjä infiniittisiä rakenteita.

LÄHTEET

- BACH, EMMON 1970: *Problominalization*. – *Linguistic Inquiry* 1 s. 121–122.
CHOMSKY, NOAM 1970: *Remarks on nominalizations*. – R. Jacobs & P. Rosenbaum (toim.), *Readings in English transformational grammar* s. 184–221. Ginn. Waltham, MA.
——— 1971: *Deep structure, surface structure, and semantic interpretation*. – D. Stein-

- berg & L. Jakobovits (toim.), *Semantics* s. 183–216. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1986: *Knowledge of language*. Praeger, New York.
- 1993: *A minimalist program for linguistic theory*. – K. Hale & J. Keyser (toim.), *The view from building 20*. MIT Press, Cambridge, MA.
- CROFT, WILLIAM 1995: *Autonomy and functional linguistics*. – *Language* 71 s. 490–532.
- DOWTY, DAVID 1979: *Word meaning and Montague grammar*. Reidel, Dordrecht.
- GIVÓN, TALMY 1984: *Syntax. A functional-typological introduction. Volume I*. John Benjamins, Amsterdam.
- GOLDBERG, ADELE E. 1995: *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. University of Chicago Press, Chicago, IL.
- GRIMSHAW, JANE 1990: *Argument structure*. Cambridge University Press, Cambridge, MA.
- HAKULINEN, AULI 1973: *Semanttisia huomioita lauseenvastikkeista*. – *Sananjalka* 15 s. 38–68.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKS, Jyväskylä.
- HAKULINEN, LAURI 1968: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1974: *Lauseenvastikeoppia*. Tietolipas 76. SKS, Helsinki.
- 1977: *Nykysuomen käsikirja*. Uudistettu laitos. 2. painos. Weilin+Göös, Espoo.
- JACKENDOFF, RAY 1972: *Semantic interpretation in generative grammar*. MIT Press, Cambridge, MA.
- 1983: *Semantics and cognition*. MIT Press, Cambridge, MA.
- 1987: *The status of thematic relations in the linguistic theory*. – *Linguistic Inquiry* 18 s. 369–411.
- 1990: *Semantic structures*. MIT Press, Cambridge, MA.
- 1992: *Languages of the mind. Essays on mental representation*. MIT Press, Cambridge, MA.
- KAY, PAUL 1995: *Construction grammar*. – Jef Verschueren, Jan-Ola Östman & Jan Blommaert (toim.), *Handbook of pragmatics. Manual*. John Benjamins, Amsterdam.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar 1: Theoretical prerequisites*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- 1991: *Concept, image and symbol: The cognitive basis of grammar*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- LARJAVAARA, MATTI 1990: *Suomen deiksis*. Suomi 156. SKS, Helsinki.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia — kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEINO, PENTTI – HELASVUO, MARJA-LIISA – LAUERMA, PETRI – NIKANNE, URPO – ONIKKI, TIINA 1990: *Suomen kielen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa*. Kieli 5. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- NEWMAYER, FREDERIC 1986: *Linguistic theory in America*. Academic Press, New York.
- NIKANNE, URPO 1990: *Zones and tiers: A study of thematic structure*. *Studia Fennica* 35. SKS, Helsinki.
- 1993: *On assigning semantic cases in Finnish*. – Anders Holmberg & Urpo Nikanne (toim.), *Case and other functional categories in Finnish syntax* s. 75–87. *Studies in Generative Grammar* 39. Mouton de Gruyter, Berlin.

- 1995a: Action tier formation and argument linking. – *Studia Linguistica* 49 s. 1–31.
- 1995b: Interpretive semantics. – Jef Verschueren, Jan-Ola Östman & Jan Blommaert (toim.), *Handbook of pragmatics. Manual* s. 338–342. John Benjamins, Amsterdam.
- 1996: *Lexical conceptual structure and syntactic arguments*. Käsikirjoitus. Oslon yliopisto.
- ONIKKI, TIINA 1990: Sirkumstantiaalinen kenttä. – Leino ym. 1990 s. 221–260.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.
- SETÄLÄ, E. N. 1952: *Suomen kielen lauseoppi*. Kolmastoista painos. Tarkistanut Matti Sadeniemi. Otava, Helsinki.
- SHIBATANI, MASAYOSHI (toim.) 1976: *The grammar of causative constructions. Syntax and semantics* 6. Academic Press, New York.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Tietosanakirja oy, Helsinki.
- VAINIKKA, ANNE 1992: Kieliopillisten sijojen syntaktinen kuvaus. – *Virittäjä* 96 s. 295–322.
- VENDLER, ZENO 1967: *Verbs and times*. – Zeno Vendler, *Linguistics in philosophy*. Cornell University Press, Ithaca, NY.
- WIIK, KALEVI 1981: Mikä lauseenvastike on? – *Virittäjä* 85 s. 21–39.
- ÖSTMAN, JAN-OLA 1988: *Konstruktiokielioppi*. – Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1988 s. 173–187.

TEMPORAL INTERPRETATION
OF NON-FINITE VERBAL ADJUNCTS IN FINNISH

In the article the writer discusses the semantic relations of non-finite verbal adjuncts in Finnish. The form of these adjuncts differs according to the morphological structure of the infinitive or the participle. The semantics of the adjuncts studied are somewhat similar to those of the English adjuncts 'in order to do something', 'after doing something', 'while doing something', 'doing something', 'by doing something' and 'without doing something'. (The English constructions do, of course, differ semantically in many points of detail from the Finnish ones.)

Jackendoff (1987) assumes that the conceptual (= semantic) representation of a sentence includes a temporal tier, the *T-tier*. This was further developed by Nikanne (1990) into a description of the temporal Aktionsart properties of a sentence. In the present article, the writer suggests another T-tier, the *CT-tier*. The CT-tier is a schematic temporal tier that is shared by all situations expressed in a complex sentence; in a sense it is the temporal tier of the 'micro universe of discourse' of the complex sentence. In the analyses of the adjuncts, the individual T-tiers of the situations expressed by the non-finite verbal adjunct and the matrix sentence are separately related to the CT-tier using the operators \in ('is included in'), $=$ ('is equal to') and \notin ('is not included in'). ■

Kirjoittajan osoite (address):

Institutt for østeuropeiske og orientalske studier,

Postbok 1030 Blindern, N-0315 Oslo, Norge

Sähköposti: *Urpon@Hedda.Uio.No.*